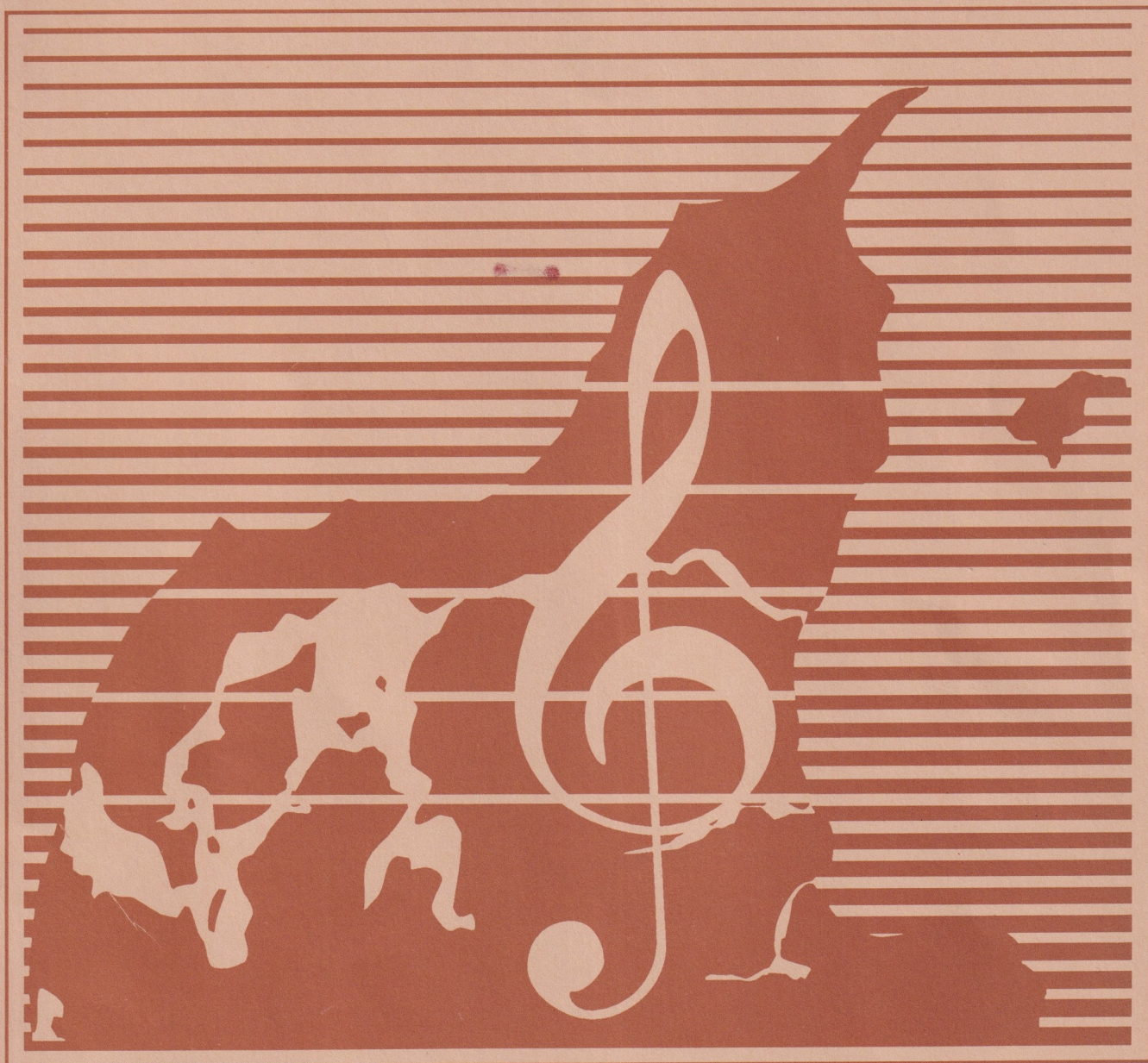

Spillemandsmuseet
Rebild
9520 Skørping
Tlf.: 98 39 16 04

NORDJYSK

FOLKEKULTUR

Nr. 1

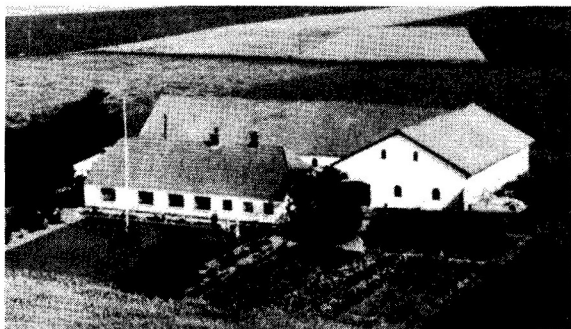
August 1996

4. årgang

Udgivet af: Foreningen for Musikalsk Folkekultur i Nordjylland

Jens Peter Dam - indsamleren af Vendsyssel musik.

Til rækken af folkemindesamlere i dette århundrede hører ubetinget Jens Peter Dam fra Stenum, nær Brønderslev. Hans hovedinteresse var spillemandsmusikken fra sin egen hjemstavn, nemlig Vendsyssel. Fra tiden omkring 1. verdenskrig, til omkring 1950 indsamlede han flere tusinde dansemelodier, samt foretog en række optegnelser om spillemændenes liv og levned. Et uvurderligt dokument for dem der interesserer sig for folkemusikken i Vendsyssel. Jens Peter Dam blev født i 1874 i Guldager, Vrejlev sogn. Forældrene Inge Marie og Thomas Sørensen Dam drev en gård på 30 td.land.

Jens Peter Dams gård i Stenum

I sine unge dage tjente Jens Peter Dam på flere gårde, både på hjemegnen og på Sjælland. I vinteren 1894-95 gik han på Ollerup højskole ved Svendborg, og tjente også senere på fynske gårde. Omkring år 1900 forpagtede han Guldager mølle i sit hjemsgn - det varede til 1903. Dette år giftede Jens Peter Dam sig med Kristine Bach og de overtog hendes fødehjem i Stenum, en gård på 24 td.land. De drev ejendom-

men indtil 1948, hvorefter de byggede hus i Stenum. Dam døde i 1965.

Jens Peter Dam havde anlæg for musik, og lærte sig selv at spille både harmonika og violin. I starten var det især de melodier spillemændene i hjemsgnet spillede til fester der optog ham. Når Jens Peter havde været til bal, skulle han skynde sig hjem, for at spille nogle af de melodier der havde prentet sig i hukommelsen. En af hjemsgnets spillemænd blev kaldt Per Anton, og Dam fik den tanke at skulle denne gamle spillemands repertoire bevares, så måtte det skrives op på noder. Per Anton var nemlig ikke nodekyndig. Det blev starten på et større opsøgende arbejde, med at finde frem til ældre spillemænd, eller deres efterkommere, låne deres nodebøger og lave afskrifter, hvilket på den tid foregik med pen og blæk. I hundredvis af kilometer blev tilbagelagt enten på cykel eller med tog. Mest bevægende for Dam blev mødet med den store vendsysselspillemænd Jens Peter Larsen, Saltum. De nåede at få ca 20 års venskab (Larsen døde i 1947, 99 år gammel). Takket været Dam bevarede mange af Jens Peter Larsens kompositioner for eftertiden. I 1953 overdrager Jens Peter Dam sin store nodesamling (1600 melodier) til Dansk Folkemindesamling, hvor de bevares for eftertiden. Kopier af samlingen findes flere steder i Nordjylland, bl.a. på Spillemandsmuseet i Rebild.

Jens Peter Dam skrev også sine egne erindringer og i det følgende vil vi lade ham selv fortælle om et travlt, men berigende liv, i bestræbelserne på at redde vendsyselmusikken. Forinden dog et lille digt, skrevet af forfatteren Mads Ledet (1948) til : Samleren af folkemusik, gdr. Jens Peter Dam.

De toner,
der før har glædet de gamle,
tog du dig tid til
stilfærdig at samle.
Nu skattes dit gavn
vel næppe tilfulde,
men den streng, du har stemt,
vil synge dit navn,
når andres er glemt
under mulde.

Jens Peter Dam

I det følgende skal vi følge Jens Peter Dams liv og levned, i barndom og ungdom, hvor musikinteressen fæstnede sig. Senere som gift mand med egen gård, og en stadig voksende indsats for at redde de mange spillemandsmelodier. De angivne tekststykker,

indrammet med anførselstegn, er uddrag af Dams egne optegnelser om sit liv.

Sang og musik i hjemmet.

I Jens Peter Dams fødehjem var der en almindelig interesse og glæde ved at synge, og lytte til musik. Ingen af familien var udøvende spillere, bortset fra en farbror (Ole Bundgård i Vrå), der spillede violin.

"Mine forældre kunne begge synge, og da de var flittige kirkegængere, var det mest salmer eller lignende, der blev sunget i mit hjem. Min første erindring om sang har jeg fra min far, fra den tid jeg var lille purk. Han havde løftet mig op på sine træsko, og holdt fast på mine hænder, medens han dansede rundt på stengulvet i polkatakt, og sang Weises melodi til Frankemans tekst :Vipper springer over klinger:, der passede så godt til polkarytmen. Af andre sange erindrer jeg kæmpevisen :Burmand han drager i marken ud:.Når mine forældre var kørendes til Hjørring, havde de en ældre kone til at passe på de mindste børn. Når hun vuggede sang hun til, men det var altid den samme melodi. Det var den gamle vise : Der findes i verden bekymring og møje:. Når den blev sunget langsomt, passede den så godt til vuggens bevægelser" .

Skoletiden.

Jens Peter Dam begyndte at gå i skole omkring 1880. Han var facineret af musik og sang, og fik sine første musikalske indtryk i skolen, især da han som otte årig blev flyttet til en anden skole , hvor

læreren var en ypperlig sanger

"Efter min skoletid kom jeg i nogle grundtvigske hjem, hvor der blev sunget meget. Der var jo altid nogen der kunne nogle nye sange, som vi på denne måde fik lært at kende, og vi kunne undertiden synge en hel aften, til stemmen ikke ville mer".

Musik i hemsognet.

De første musikmæssige indtryk fik Jens P.Dam som barn ved at lytte til naboer og bekendte der kunne håndtere et instrument.

En nabo til familien hed Kræn Lak, han spillede harmonika. Iøvrigt gik han ud som daglejer og kom også i Jens P.Dams hjem. Når børnene var alene hjemme kunne de få ham til at spille gamle danse melodier, og nogle af disse melodier har Jens P.Dam senere optegnet efter hukommelsen. En søster til Jens P.Dams far var gift med en gårdmand i Guldager, Jens Nielsen Bundgård, og han var en dygtig musiker. I det hjem kom Jens P.Dam meget og fik her megen påvirkning og inspiration indenfor musikens verden.

"Tante Maren og Jens Bundgård havde tre børn. Døtrene Marie og Karoline, samt sønnen Søren. De spillede alle tre med faderen og dannede således en kvartet. Faderen spillede violin, den ældste datter Marie klaver - Søren blæste fløjte og den yngste datter Karoline bas. Børnene var alle meget musikbegavede, og Karoline blev senere så dygtig til at spille violin, at hun afholdt

mange koncerter her i Vendsyssel".

Karoline Bundgård blev senere musiklærerinde i violin og klaver med bopæl i Frederikshavn, Broderen Søren Bundgård fik en uddannelse som urmager, men var også en habil fløjtespiller, med engagement i flere orkestre i Frederikshavn. I det bundgårdske hjem stiftede Jens P.Dam for første gang bekendtskab med de to store vendssysselspillemænd Jens Peter Larsen og Niels Anderson (Svenske Niels), idet fam. Bundgård havde deres kompositioner på repertoiret.

Jens Bundgårds orkester.

Jens Bundgård var udøvende spillemand og havde et par faste medspillere. Det var Niels Nygård fra Poulstrup, og Kresten Vansted fra Guldager. Når de optrådte sammen spillede Niels Nygård 1. violin, Jens Bundgård 2. violin og Kresten Vansted fløjte eller klarinet.

"Når der var gæster hos Jens Bundgård blev der altid spillet, og jeg har ved sådanne lejligheder, mange gange stået udenfor i gården og lyttet til deres spil. Ved i en række år at komme sammen med denne musikalske familie og høre på deres udførelse af de gode gamle dansemelodier, var der mange af disse der bundfældede sig i min hukommelse, sådan at jeg senere, da jeg blev istand til at kunne optegne melodier, har jeg i tankerne kunnet vende tilbage til den tid, og optegne mange dansemelodier efter hukommelsen".

Jenny får en violin.

Jens Peter Dams søster Jenny fik som ung en 3/4 violin og da Jens Peter erhvervede sig en harmonika, kunne de spille sammen. Når de havde været til bal, prøvede de at huske nogle af de melodier der blev spillet, og øvede dem sammen. På denne måde trænede hukommelsen. Der blev nu en hel del musik i hjemmet, og mange unge samledes der.

"Der var også nogle af dem der kunne spille. Bl.a. var der en der gik under navnet Mossi Christian. Hans rigtige navn var Christian Nielsen. Han var en dygtig harmonikaspiller, jeg kan huske en galop, han spillede, som jeg har optaget i min samling. Christian Nielsen havde en søster der også var musikalsk begavet, og hun var god til at huske melodier, når hun havde hørt dem enkelte gange. Og det kunne hænde, når vi kom til bal, at vi næsten kunne undlade at danse, for mere intens at lytte til musikken, så vi bagefter kunne huske den. Bagefter samledes vi så gerne, for at samle nogle af melodierne, og det lykkedes tit på denne måde at samle en melodi, vi kunne jo hver især huske nogle af stroferne".

Tjenestekarl - højskole-elev.

I årene 1892-94 tjente Jens Peter Dam på et par gårde på Sjælland, men i vinteren 1894-95 var han elev på Ollerup højskole. Her fik han sin sangstemme udviklet, bl.a. som medlem af skolens kor for flerstammig sang. Efter højskolen fik Jens

P.Dam plads på en gård i Kragelund på Fyn, herfra fortæller han om en særlig oplevelse.

"Jeg var gået til et nabo-sogn, hvor en sangforening skulle synge i forsamlingshuset. Det var et blandet kor af damer og herrer, der blev ledet af en almindelig bondemand. Jeg har aldrig, hverken før eller siden, hørt sang, der greb mig i den grad, som den jeg hørte der. Jeg sad som tryllebundet og det rislede mig undertiden ned af rygraden, ved de smukke rene samklange".

Ekstra arbejde i tørve-mosen.

Jens P.Dam ønskede meget at kunne købe en violin. Det var efter at han var vendt hjem fra højskoleophold og tjene-stepladser. Han var nu karl hjemme hos sin far, og fik ikke egentlig løn, kun lidt lommepenge. En søn af førortalte spillemand Nygård ville sælge Jens Peter en ny violin, de lige havde hjemskaffet fra Tyskland, og så var gode råd jo dyre.

"Jeg spurgte om hvor meget den skulle koste. Ja han ville sælge violinen, bue og kasse for 50 kr. Det var mange penge dengang, og ca 1/3 af hvad en karl kunne opnå i løn for et år. Det så derfor ikke særligt lyst ud til, at jeg kunne blive ejer af violinen. Men så en dag kom en af vore naboer og spurgte mig om jeg ikke kunne få tid til at ælte tørv for ham. Han ville betale mig godt for arbejdet, han ville give mig den dengang svimlende pris, to kroner pr

tusind tørv. Da vi så i mit hjem var færdige med tørvearbejdet, spurgte jeg fader, om jeg måtte få lov til det, og det havde han ikke noget imod. Og i løbet af en uges hårdt arbejde, havde jeg tjent 50 kr, og blev snart den lykkelige ejer af violinen. Jeg var dengang 25 år". Det var nu Jens P.Dams mening at tage undervisning i violinspil, men det blev kun til en enkelt time, der var en halv mil at gå, og det kneb med tiden. Han lærte dog sig selv at stemme violinen, og spillede lidt efter gehør. Men som han sagde: "harmonikaen vedblev at være mit kæreste instrument".

Giftemål og egen gård.

I 1903 blev Jens P.dam gift med Kristine Bach, hvis fødehjem de overtog. En lille gård på 24 td.land i Stenum. Der blev nu nogle år hvor der ikke var så megen tid til musikken. Interessen for at synge og spille var stadigvæk udtalt og parret fulgte sammenkomster o.l. i forsamlingshuset. Her blev der sunget mange af Åkjærs tekster og Carl Nielsens musik. Jens P.Dam ville gerne synge og spille melodierne derhjemme og han satte sig for at lære noder. Det kom til at foregå som selvstudium, idet der ikke var nogen i nærheden der kunne give ham undervisning.

"Jeg gik den modsatte vej, der er almindelig ved at læse noder. Jeg købte sangnoder, og når jeg kendte melodien, søgte jeg på violinen tonerne frem, og lagde så mærke til hvordan tonerne lå på noderne, og på denne måde begyndte

jeg at stave og lægge sammen, til jeg fik et resultat. Men så var der jo nogle melodier der havde 2 a 3 krydser eller beer, så kneb det, og jeg var mange gange fristet til at opgive det hele. Men så købte jeg mig en violinskole, og så lykkedes det mig at finde vejen frem".

Jens Peter Dam med harmonikaen

Indsamlingen begynder.

Så opstår tanken hos Dam om at indsamle og bevare de gamle dansemelodier.

"Da jeg blev nodekyndig opdagede jeg, at jeg ved hjælp af violinen, var istand til at skrive melodier op, og da kom tanken op i mig, at alle de meget gamle dansemelodier, der blev spillet af Per Anton, efter hans far og bedstefar ville være tabte for samfundet, såfremt de ikke

blev opskrevet inden hans død".

Interessen for at indsamle var vakt og Jens Peter Dam får kontakt med lokale musikere og begynder at optegne melodier efter dem.

" En mand her fra Stenum Johan Christian Pedersen, der selv spillede nogle af Niels Andersons (Svenske Nielses) danse, hjalp mig til at låne 30 af disse hos sognefoged Thomas Larsen i Dybvad. Omtrent samtidig dermed lånte jeg en del gamle noder hos gdr. Jens Pedersen, Ø.Hjermitslev Enge, hvoriblandt der var ca 40 danse af Jens Peter Larsen, Nr. Saltum. En fransk digter har et sted sagt, at det er de små bagateller, der skaber skønheden. Ved at stifte bekendtskab med disse to komponisters navne, fremstod tanken om at redde så meget som muligt af vendsysselske kompositioner, og gamle spillemandsdanse, som ikke fandtes på noder, og derved blev jeg anvist den vej frem, som jeg skulle følge. Dette arbejde har fanget min interesse, og lagt beslag på min fritid gennem en lang årrække, og det er ikke helt

ved siden af, når folk sagde, at lyset skinnede ud af mine vinduer i de sene nattetimer".

Mødet med Jens Peter Larsen.

Jens Peter Dam skulle senere komme til at stifte bekendtskab og venskab med Jens Peter Larsen, Nr. Saltum. Allerede i sin barndom havde Dam hørt Larsens kompositioner og omtale af ham. Jens Peter Dam ville optegne en levnedsbetegnelse om denne store spillemand, idet han anså ham for være død. Den gamle spillemand levede dog i bedste velgående, og de to indledte et nært samarbejde og venskab, der skulle komme til at vare i henved tyve år. Jens Peter Larsen døde i 1947 - 99 år gammel.

Eget orkester.

Jens Peter Dam skulle en dag få lejlighed til udover sin indsamlingsvirksomhed, igen at dyrke musikken sammen med andre spillemænd. Det gik til på følgende måde:

"En tilfældighed, der senere blev til megen glæde og opmuntring for mig, indtraf en vinterdag med sne og ubanede veje. Jeg skulle til Brønderslev i et vigtigt ærinde, og jeg var gået de ni kilometer, udstyret med stok og lange støvler. På hjemvejen blev jeg lidt udenfor byen indhentet af et slædekøretøj, og da jeg kendte den ene af de to mænd, blev jeg tilbudt at køre med, hvad jeg var meget glad over. Da vi havde talt sammen en tid, fik jeg at vide, at manden der kørte også var spillemand, og

vi blev så enige om, at vi skulle prøve at spille sammen engang ved lejlighed. Manden hed Jens Vittrup og havde en gård i Filholm i Thise sogn. Han var meget god til at spille violin, og vi spillede godt sammen, og efterhånden fik vi nogle flere med, så vi dannede en kvartet med to violiner, fløjte og harmonika. Barbermester Simoni Sørensen, Vrensted blæste fløjte, og Johan Christian Pedersen her fra Stenum, andenviolin. Dette sammenspil var til megen glæde for os alle, og vi spillede skiftevis i hverandres hjem hver 14.dag, gennem ca 14 år.

Ud som underholder.

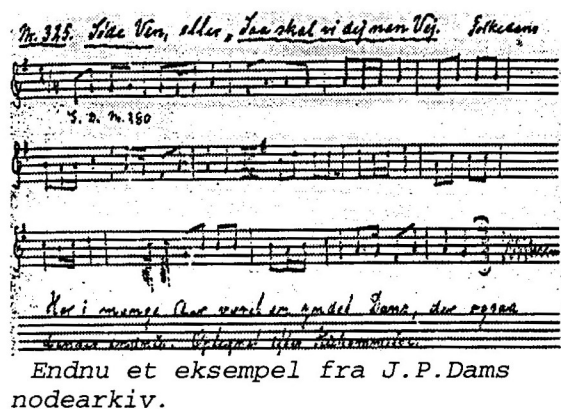
Efterhånden som Jens Peter Dams interesse for den gamle vendsysselmusik blev kendt, blev han bedt om at fortælle og underholde ved diverse sammenkomster i landsdelen.

"Jeg har spillet i Løkken, Try Højskole, Brønderslev og flere gange i Hjørring, hvoraf den ene gang blev optaget og udsendt i radioen, sammen med sangkoret "Arion" i Hjørring. Disse henvendelser til mig om at komme og spille af mine gamle optegnede dansemelodier var selvsagt en opmuntring for mig, til at fortsætte det påbegyndte arbejde, og senere har jeg i en vendsysseludsendelse i radioen spillet nogle af de gamle melodier".

Samlingen vokser.

I 1953 blev der lavet en længere radioudsendelse med Jens Peter Dam, hvor han fortæller og spiller. Bl.a. spillede han sin egen melodi til forfatteren Jens Thises

vendsysselsang. Dam komponerede selv en række melodier, der dog ikke er med i hans store nodesamling. Den megen omtale af indsamlingsarbejdet i bladene og i radioen førte til mange kontakter og afskrifter af gamle nodebøger. Jens Peter Dam fortæller selv om den øgede interesse for hans arbejde.

"En særlig samling fik jeg tillåns hos kommunelærer Niels Ribergård i Århus, der er historisk interesseret og er født i Ribergård i Hune sogn. Denne nodesamling var særlig værdifuld ved at indeholde en mængde danse, komponeret af den gamle landsbyspillemand Jens Peter Larsen, Nr.Saltum. En anden samling har jeg lånt hos Leonard Nygård, Ås mark, pr Tårs. Disse nodebøger var særlig værdifulde ved at indeholde mange danse komponeret af Niels Anderson (Svenske Niels). Disse noder havde han arvet efter sin onkel Otto Christian Andersen i Vrå. Med venlig forståelse af mit arbejde, havde jeg af Hjørring amts Historiske Samfund, fået lov til at låne en nodebog, som samfundet havde fået tilsendt fra Amerika, hvor der var mange

selvskrevne danse af Niels Anderson".

Ordning af samlingen.

Jens Peter Dam havde efterhånden fået lavet mange hundrede nodeoptegnelser, og han fortæller senere hvordan han ordnede og opsatte den store samling på omkring 1600 melodier.

"Men nu meldte spørgsmålet sig, hvorledes jeg skulle ordne de gamle danse, så der kunne skabes et system, hvori jeg kunne have et nogenlunde overblik over samlingen. Jeg fik så udtænkt at lave et register foran i hvert bind, hvor hver dans var betegnet med et navn og et par takter, så der kunne blades om til den dans man ønskede at finde.

Og for at gøre bindet mere afvekslende har jeg i hvert 16 sidigt hefte optaget to danse af Niels Anderson, fire af Jens Peter Larsen, en folkedans, en efter hukommelsen og de øvrige otte efter gamle nodebøger. Desuden har jeg i hvert bind indføjet fire hvide blade, hvor jeg vil indskrive mit forhold til sang og musik, og hvorledes mit samlerarbejde har formet sig og tillige en beskrivelse af de gamle spillemænd jeg har kendt og har haft tilknytning til, da jeg mener det vil styrke interessen og forståelsen af bevaringen af de gode gamle dansemelodier, da de tilsammen dannede et billede af gammel bondekultur og den tids spillemænd".

Afslutning på indsamlingsarbejdet.

Her slutter Jens Peter Dams personlige erindringer og vi er fremme ved 1953, hvor han og hustruen fejrede guldbryllop. Ved denne lejlighed var der en del avisomtale, bl.a. i Berglingske aftenavis. Herved blev man på Dansk Folkemindesamling bekendt med Dam og hans store indsamlingsarbejde. Det fører til en del brevveksling imellem Folkemindesamlingen v. Niels Schiørring og Jens Peter Dam, bl.a. hvad der skulle ske med melodisamlingen efter Dams død. Da der tilsyneladende ikke var arvinger, der ville føre musikken og indsamlingsarbejdet videre, besluttede Jens Peter Dam at Dansk Folkemindesamling kunne købe nodesamlingen af ham, og i 1954 overdrages bøgerne, formedelst 1600 kroner, en krone pr melodi.

Kilder: Jens Peter Dams erindringer/Dansk Folkemindesamling.

Den kendte vendsysselforfatter Jens Thise skrev en sang til hjemstavnen, som Jens Peter Dam satte melodi til.

Jeg hilser dig Vendsyssel

Jens Peter Dam, Stenum, 1. December 1927.

Vendsysselsangen.

Kilde: Tekst og node lånt af Jens Golding, Moseby v. Kås.

1. Jeg hilser dig Vendsyssel, fædrenes land,
hvis bringe har skummet i hvidt
i tusinde år, - langs din søndrede strand
har bølgerne revet og slidt,
og stormen har sunget sin rungende bas,
mens dønningen rejste en vold,
der brød over rev
og dødsruner skrev
og spilled' med livsskæbner bold.
2. Da isbræen vandred mod lyskilden frem
og smeltede under dens glød,
den lagde en syld, og mit land og mit hjem
steg nyfødt af tågernes skød,
en blanding af øer og vige og sø,
omkranset af have og fjord,
i skumtågen svøbt
af solguden døbt
til forpost og værn imod nord.
3. Af gry og af grotid blev mulmet fortrængt,
og moder i festdragten stod
med lyngbrune kappe om skulderen slængt,
med gulgrønne kjole om fod.
Snart hyllet i tåger og havstokkens gus,
snart stormene flænger og flår,
og regn, sol og vind
de bruner din kind,
og isblomster smykker dir hår.
4. Ja, sådan jeg så dig i stille og storm
i farvernes vekslende glød,
når snetæppet stille udvisked hver form,
når solguld på vipperne flød.
Jeg føler, her går som en hamrende puls,
historiens evige døn
om fædre, der stred,
og her lagdes ned,
men fik ingen bauta til løn.
5. Fra Vendsyssels høje jeg skuer så vidt
til slettens de tusinde hjem,
til kirkernes tårne, der lyser så hvidt
bag markernes brogede brøm,
til mosernes øde og engenes pragt,
til klitternes kuplede rand
alt føjer sig ind
med tak i mit sind,
jeg hilser dig fædrenes land.